

ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ
ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΩΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ

*Περιγραφή τῆς εἰς τὰ Βασιλικὰ μάχης
τῆς 26 Αὐγούστου 1821.*

Ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη ἐπιστολή τοῦ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου προέρχεται ἐξ ἀπογράφου πιστοῦ ληφθέντος ἐκ τοῦ ἀρχετύπου σφραγισμένου εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς ἐν Γαυρείῳ τῆς Ἀνδρου μονῆς Ἁγίας μετ' ἄλλων τριῶν καὶ ὀγδοήκοντα αὐτογράφων ἐπιστολῶν διαφόρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας. Τὰ γράμματα ταῦτα, ἐκ πολλῶν ἀπόψεων πολῦτιμα, ἀποσταλέντα ἐν τεύχει εἰς τὴν κατὰ τὴν 25 μαρτίου 1884 γενομένην ἐν Ἀθήναις Ἐκθεσιν Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, δυστυχῶς ἀπωλέσθησαν. Τοῦλάχιστον, καίτοι ἐπανελημμένως ζητηθέντα, δὲν ἐπεστράφησαν εἰς τὸ μοναστήριον μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἐχάθησαν¹.

Ἡ ἐπιστολή τοῦ Ὀδυσσεὺς ἔχει ὡς ἑξῆς, ἄδηλον δ' εἰς τίνα ἀπευθύνεται:

*τὴν ἐκλαμπρότητά σας ἀδελφικῶς ἀσπάζομαι
1821 αὐγούστου: 27:*

*Εἰς τὰς: 24: τοῦ τρέχοντος σᾶς γράφο τὸν πόλεμον ὁποῦ
ἔγινε εἰς τὰς: 23: τοῦ τρέχοντος' τὸρα δὲ σᾶς γράφο καὶ*

¹ Βλ. σελ. 46. ἀριθ. 224 Καταλόγου Ἐκθέσεως.

εἰς τὰς: 26: τοῦ τρέχοντος πολέμου, ὁ περιβόητος μπαϊράμ πασιὰς πέροντας τὸ ἀσκέρι του ἄλλον τὸ ὁποῖον συμποσοῦται ἀπὸ: 8000: στράτευμα καὶ ἦλθεν καταπάνο μας· καὶ εἰς τὰς ἕξι ὄρας τῆς ἡμέρας συνεκροτίθη ὁ πόλεμος, καὶ ἐβάσταξε τὸ τοῦφρέκη ἕως εἰς τὰς ὀκτὸ καὶ μετὰ τῆς ὀκτὸ ἐπιαστίκαμεν χέρια μεχέρια καὶ μεσπαθιά. λοιπὸν τί στόμα νὰ διειρηθῆ καὶ πία χεῖρ δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν ἀνδραγαθίαν καὶ τὸν θρόνον ὁποῦ ἔκαμαν εἰ ἀνδραῖς ἔλιναι; βαῖβια οὐδεὶς, ὁ Γουῆρας ξεσπαθόνοντας καὶ μεθόντας ἀπὸ τὸν πόλεμον ὅσων γίγαντας τοὺς τούρκους ἐθέριζε χωρὴς νὰ ἐμποδιστῆ τὸ σπαθί του τελείος, ἢ ἔλεινες ἀποτὴν ορμὴν ἔτρεχε τὸ αἷμα ποταμιδὸν ἀποτηνόραν ὁποῦ ἦρξεν ὁ πόλεμος ἕως τὸ πουρνὸ καὶ ἀνίσος εἰ ἔλεινες δὲν ἔπειταν εἰς ταλάφιρα καὶ δὲν ἐνίκτονε δὲν εἶθελε μίνη βαῖβια οὔτε οὐδὴς ἀποαντοῦς καὶ εἶθελε πιάσομεν καὶ τὸν εἶδιον μπαϊράμ πασιὰ ζοντανόν· μεόλον τοῦτο δὲν εἶναι μικρὰ πράγματα ἐκίνα ὁποῦ ἔπαθον· μεμέτρον ἐσκοτόθησαν: 766: καὶ ἐχμάλοτοι ἐπιάσθησαν ζοντανόι: 221: τοῦς ἐπήραμε καὶ τζέπχανέδες φοροτόματα: 9: καὶ ἄλλα: 30: ἔκαψαν οἱ οἶδιοι, ἄλογα ἐπύραμε: 470: ἐσκοτόθησαν καὶ ὑπὲρ τὰ: 700: ἀμάξια εἶχον: 1000 μεπαξιμάδη, κριθάρι καὶ ἄλλα εἶδη· ἔκαψαν ἀπαντὰ οἱ τούρκοι: 600: τὰ δὲ: 400: τὰ ἐπύραμεν ἐμεῖς, ἐπύραμε καὶ ἄλλον τὸν ἀμαξιὸν ταβόδια καὶ βουβάλια, τοῦς ἐπύραμε καὶ 8: κανόνια· τὸ τουγιουσοῦκ μπαϊράκη τους τὸ ἐπύραμε καὶ ἄλλα τὰ ἐπίλειπα, ὁμῶς ἐπύραμε καὶ τὰ τουμπιλέκια, δὲν δύναται χεῖρ νὰ γράψῃ τὰ ὅσα τοῦς ἐκάμαμε· τοῦτο μόνον σᾶς λέγω ὁποῦ τέτιος πόλεμος δὲν εἶχε γένη ἀποεμάς· ἐσκοτόθησαν δικί μας εἰς τὸν τόπον ἀνθρωποῖ: 3: μὰς ἐλαβόθη καὶ ὁ καπετὰν ἀντόνης τουταλατίου ὀλίγον εἰς τοπόδη, καὶ ἂν δὲν ἐλαβόνετον ὕθελε γένη μεγαλίτερος θρόνος, ἐπιδή καὶ ἔπεισαν οἱ ἀνθρωποῖ ἰ ἐδηκί μας εἰς αὐτόν, ἄφισε ὁμως τὸν ἀδελφὸ του νέον καὶ ἄξιον εἰς τὸ ποδάρι του, ἐλάβοσαν ἀκόμη καὶ ἄλλους: 3: εἶδὲ πόσι τούρκοι ἐλαβόθησαν φεύγοντες καὶ πόσι ἐσκοτόθησαν δὲν οἴξεύρομεν ὁποῦ εἰ ἐδικί μας τοῦς ἐπύραν κυνηγόντας ἕως εἰς τὸ ζιτούνι, καὶ αὐτοὶ

ὅπου ἔμειναν σὰς λέγω ὅτι εἰς πόλεμον δὲν θελὰ εὔγουν διὰ τὸν θρήνον ὅπου ἔγρηε. ἐκόπη πλέον ἢ ἑλπίης τὸν αὐτόθη πασιάδον ὅπου προσμένουν ἡμιτάτι καὶ εἰμῆς ἔχομεν σκοπὸν νὰ τοὺς βάλομε μέσα εἰς τὸ ζιτουῖνι καὶ ἂν εἶνε θέλημα θεοῦ ἐξολοθρευόντάς τους θέλομεν κινήση κατευθίαν διὰ τὰ αὐτόθη καὶ ἄμποτε τοῦτο νὰ γένη.

ἜΟδυσσεὺς τοῦ ἀνδρείζου:

Ὡς βλέπομεν, εἰς τὴν ἐπιστολὴν του ταύτην ὁ ἜΟδυσσεὺς τὴν δύναμιν τοῦ Μπαϊράν πασαῦ ὑπολογίζει εἰς 8,000 ἄνδρας. Τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς ἀριθμὸν ἐξ ἄλλων πηγῶν ἀναφέρουσιν ὅ,τε Φιλήμων καὶ ὁ Παπαρηγόπουλος, ἐνῶ ὁ Τρικούπης περιορίζει τούτους εἰς 7,000, τοὺς πλείστους ἱππεῖς. Κατ' ἄλλας πληροφορίας, τὸ στράτευμα τοῦ Μπαϊράμ πασαῦ ὑπερέβαινε τὰς 9,000 ἀνδρῶν.

Πρὸς περισσοτέραν κατανόησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἜΟδυσσεῶς κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξιστορήσωμεν ἐν ὀλίγοις τὰ κατὰ τὴν μάχην ταύτην, ἢ ὁποία εἶνε ἡ περιώνυμος τῶν Βασιλικῶν, ἐκ τῶν σπουδαιότερων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

Ἡ στρατιὰ τοῦ Μπαϊράμ πασαῦ, ἐκ Μακεδονίας ὀρμωμένη, κατῆλθε περὶ μεσοῦντα τὸν αὐγούστον τοῦ 1821 διὰ τῆς Λαρίσσης εἰς τὴν Λαμίαν. Τέσσαρες πασαῖδες ἠγοῦντο ταύτης, ὁ Μπαϊράμ πασαῦ, ὅστις ἦτον ὁ ἀρχιστράτηγος, ὁ Μερῆς πασαῦ, ὁ Σαχὶν Ἄλῆ πασαῦ καὶ ὁ χατζῆ Μπεκῆρ πασαῦ, ὅστις ὅμως μόλις φθάσας εἰς τὴν Λαμίαν ἀπέθανεν αἰφνιδίως. Ὁ Μπαϊράν πασαῦ, ὅστις ἔχαιρε φήμην πολλὴν ἐπὶ στρατηγικῇ ἱκανότητι καὶ ἀνδρείᾳ, ἐντολὴν εἶχεν ὅπως ἐν συμπράξει μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Κιοσὲ Μεχμέτ πασαῦ, τοῦ Μαχμουτ πασαῦ καὶ τοῦ Ὁμέρ πασαῦ, προσβάλῃ τὴν Τρίπολιν καὶ καταφέρῃ καίριον κτύπημα κατὰ κεφαλῆς τῆς ἐπαναστάσεως ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ αὐτῆς.

Ἄμα ὡς ἐγνώσθη ὅτι ὁ Μπαϊράμ πασαῦς ἐφθασεν εἰς τὴν Λαμίαν 1,600 περίπου Ἕλληνες κατέλαβον τὰ Βασιλικά, τὰ ὁποῖα ἔκειντο ἐπὶ τῆς λεωφόρου τῆς ἀγοῦσης πρὸς τὴν Λιβαδειάν. Ὑπῆρχε καὶ ἄλλη δίοδος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐνδεχόμενον ἦτο νὰ διέλθωσιν οἱ Τοῦρκοι, ἢ τῆς Φοντάνας,

καὶ ταύτην μάλιστα ἔκρινον καταλληλοτέραν πρὸς κατάληψιν οἱ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν ἄλλ' ὁ γέρων Δυοβουνιώτης ἀντέτεινε καὶ εὐλόγως προέβλεψεν ὅτι τόσοι πασάδες δὲν θὰ κατεδέχοντο ἐν τῇ διακρινοῦσῃ αὐτοὺς ἀλαζονεῖα νὰ ἀφήσωσι τὴν πλατεῖαν λεωφόρον τῶν Βασιλικῶν καὶ νὰ εισδύσωσιν ἀπὸ τὴν στενωπὸν τῆς Φοντάνας. «Οἱ πασάδες, ἔλεγεν ὁ Δυοβουνιώτης, θὰ προτιμήσουν νὰ περάσουν ἀπὸ τὰ Βασιλικά ὅχι μόνον λόγῳ ὑπερηφανείας, ὡς βασιλικὸς στρατός, ἀλλ' ἀκόμη περισσότερον λόγῳ ἀνάγκης, διότι, ἐκτὸς τοῦ πολυαρίθμου πεζικοῦ καὶ ἵππικῶν, φέρουν κανόνια καὶ πλείστα τετράτροχα συρόμενα ὑπὸ βοῶν καὶ βουβάλων, δυσκόλως δυνάμενα νὰ περάσουν ἀπὸ τὸν στενὸν δρόμον τῆς Φοντάνας».

Ἡ ὀρθοτάτη αὕτη γνώμη τοῦ πολυπείρου γηραιοῦ ἀρματολοῦ ὑπερίσχυσε εὐτυχῶς καὶ ἔτσι οἱ Ἕλληνες κατέλαβον τὰ Βασιλικά, ὁ μὲν Δυοβουνιώτης τὰ πρὸς τὴν λεωφόρον ἐν τῷ κέντρῳ, κατὰ τὸ δεξιὸν ὁ ἔξ Ἀταλάντης Ἀντώνιος Κοντοσόπουλος, ὅστις κοινῶς ἐλέγετο Γεράντωνος καὶ εἶνε αὐτὸς ὁ οὗτος ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς ἀναφερόμενος ὡς τραυματισθεὶς «καπετὰν Ἀντώνης τουταλατίου» (= τοῦ Ταλαντίου), ἀρχηγὸς ὢν τῶν Λοκρῶν τῆς Ἀταλάντης, κατὰ τὸ ἀριστερὸν δὲ ὁ Τράκας, ὁ Καλύβας καὶ ὁ Μπίτης μετὰ τῶν Ἀμφισσέων καὶ Δωριέων, ὁ παπᾶ Ἀνδρέας Κοκοβιστιανὸς μετὰ 300 ἐτοποθητῆ ἀφανῆς καὶ ἐνεδρεύων ἐντὸς τοῦ παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος πυκνοῦ δάσους, τὰ δὲ πρὸ τῆς ἐξόδου τῆς κοιλάδος κατέλαβον ὁ Γκούρας, ὁ Νάκος Πανουριάς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Δυοβουνιώτου Γεώργιος μετὰ 1100 περίπου. Ὁ Γκούρας, ὅστις ἀνεπλήρου τὸν μὴ προφθάσαντα ἔνεκα ἀνυπερβλήτου κωλύματος εἰς τὴν μάχην Ὀδυσσεᾶ, ἀνέλαβεν ἰδίως ὅπως δράμῃ εἰς βοήθειαν ὅπου παρίστατο ἀνάγκη. Ὀνόματι ἄρα ὁ γέρων Δυοβουνιώτης, πράγματι δὲ ὁ Γκούρας ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τὴν μάχην ἀρχηγός.

Τὴν 24 αὐγούστου ἐκίνησεν ὁ Μπαϊράμ πασᾶς ἐκ Λαμίας. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν κατέλαβε τὴν Πλατανιάν, θέσιν λοφώδη καὶ δασώδη, κειμένην εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Βασι-

λικῶν ὅσον ὥρας. Ἔτσι ἔγινε γνωστὴ ἡ κυρία κατεύθυνσις τοῦ πρὸς τὰ Βασιλικά, καθ' ἃ προεῖδεν ὁ Δυοβουνιώτης. Ἡ ὄλη εἰς τὰ Βασιλικά δύναμις τῶν Ἑλλήνων ὑπολογίζεται μὲν εἰς 1,600, ἀλλ' ἀσφαλῶς ὑπερέβαινε τὰς 2,000. Ἐνταῦθα συνεκροτήθη μία τῶν μᾶλλον ἀξιωματικῶν μαχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν κρινομένη, ἔτι δὲ περισσότερον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν ἀπωτέρων ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπέφερε.

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν αἱ ἑλληνικαὶ προφυλακαὶ ἀπέκρουσαν τὰ ἀνιχνευτικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἀπέστειλεν ὁ Μπαϊράμ πασᾶς πρὸς ἀναγνώρισιν τοῦ ἐδάφους. Τότε καὶ ὁ Ρούκης, διατελῶν ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά, ἔσπευσε εἰδοποιηθεὶς ἐκ τῆς Ἀγίας Μαρίνης, ἔνθα ἦτο ἐστρατοπεδευμένος, καὶ κατέλαβε τὴν πρὸς τὸ Ζέλι δίοδον. Τὴν δὲ 26 αὐγούστου ἐκινήθη παναστρατιᾷ ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος ἀπὸ τὴν Πλατανιά. Γενομένης δὲ παρὰ τὴν εἴσοδον τῶν Βασιλικῶν τῆς συνήθους παρὰ τοῖς Τούρκοις πολυφώνου εὐχῆς, τὴν ὁποίαν διεδέχθησαν γενικὸς κανονιοβολισμὸς καὶ συμπτροκροτήσεις μετ' ἀλαλαγμῶν πρὸς ἐκφόβισιν, εἰσήλασαν οἱ Τούρκοι εἰς τὸ στενόν. Ἡ μάχη ἤρχισε δι' ἀκαδέκτου τῶν Τούρκων ἐφόδου κατὰ τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν κατεῖχον ὁ Κοντοσόπουλος καὶ ὁ Καλύβας. Καὶ πρὸς στιγμὴν μὲν οἱ Ἕλληνες ἐκλονίσθησαν ὑπὸ τῆς πληθύος καὶ τῆς τυφλῆς ὀρμῆς τῶν Τούρκων, ἐτραυματίσθη δὲ κατὰ τὸν γόμφον ὁ προμαχῶν ἀνδρεῖος Κοντοσόπουλος, κινδυνεύσας καὶ νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἔσπευσαν ἐγκαίρως ὁ Γκούρας καὶ οἱ ἄλλοι ὄπλαρχηγοί, οἱ Δυοβουνιώται, ὁ Πανουργιάς, ὁ Ρούκης, ὁ Μῆτρος Τριανταφυλλίνας ὁ Λάμπας καὶ ὁ κατὰ τὴν κρισιμωτέραν στιγμὴν τῆς μάχης ἐκ Λεβαδείας καταφθάσας μετὰ 300 Μποῦσγος, προσβαλόντες τοὺς Τούρκους κατὰ τε τὸ μέτωπον καὶ ἐκ τῶν νώτων καὶ θέσαντες αὐτοὺς μεταξὺ δύο πυρῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις εἰς τὴν ὁποίαν διεξήγετο ἡ μάχη ἦτο στενὴ, δασώδης καὶ ἀπόκρημνος, ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος ὄχι μόνον τὸ πολυἀριθμὸν ἱππικὸν του δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ πυροβολικὸν του, οὔτε καὶ

αὐτὸ τὸ πεζικόν του ἠδύνατο νὰ ἀναπτύξη δεόντως. Μία φωνὴ «ἔφθασεν ὁ Ὀδυσσεύς» ἐξάπτει ἔτι μᾶλλον τὸ πολεμικὸν μένος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποθαροῦνει τοὺς Τούρκους. Ὁ Γκούρας διατάσσει τότε γενικὴν προσβολήν, καταλαβὼν τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ. Τριάκοντα περίπου Σουβαλιῶται καὶ Ἄγοργιανίται εἰς τὴν ἀκάθεκτον ὁρμὴν των ἐκυρίευσαν μὲ τὰ σπαθιά των ἕνα κανόνι. Τελευταῖον ὁ Μπαϊράμ πασᾶς τεθεὶς μεταξὺ δύο πυρῶν καὶ βλέπων ὅτι παρὰ τὴν γενναίαν ἐπίθεσίν του δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκβιάσῃ τὴν δίοδον ἠναγκάσθη νὰ συμπτυχθῇ καὶ ἔστρεψε νὰ νῶτά του ὑποχωρῶν ἐσπευσμένως εἰς Πλατανιάν.

Οἱ Τοῦρκοι, περιελθόντες εἰς πλήρη ἀποσύνθεσιν, ἔσπευδον πανικόβλητοι κατὰ τίνα τρόπον νὰ σωθῇ ἕκαστος. Ἄλλ' ἀγνοοῦντες τὸν τόπον δὲν ἐγνώριζον ποῦ διηυθύνοντο, περιπλεχθέντες ἐντὸς τῶν ρευμάτων καὶ δασῶν. Οἱ σημαιοφόροι ἔρριπτον τὰς σημαίας· οἱ ἱππεῖς παρήτουν τοὺς ἵππους, ὅπως εἰσδύσωσιν ἀφανεῖς, εἰς τὰς πυκνάς φάραγγας· τοὺς νεκροὺς διεσκέλιζον οἱ ζῶντες, μέχρι δὲ τῆς νυκτὸς ἐξηκολούθει ὁ φόνος καὶ ἡ σφαγή, οὐδὲν ἄλλο ἐπικαλουμένων τῶν Τούρκων εἰμὴ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὑποταγήν: «Ἄλλάχ! Ἄλλάχ! — ραΐ, καπετάν!». Μόλις κατὰ τὸ ἑσπέρας κατῶρθωσε νὰ ἐπανακάμῃ εἰς Πλατανιάν ὁ ἀρχιστράτηγος Μπαϊράμ πασᾶς κακῶς ἔχων καὶ περιδεὴς καὶ ἀπολέσας κατὰ τὴν μάχην τὸν υἱόν του πεσόντα.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, «οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ὁρμὴν των μὲ τὰ ὀδόντια ἔτρωγαν τοὺς Τούρκους ὅπου τέλος πάντων τὸ αἷμα ἔτρεχε ποταμηδὸν ἀπὸ τὴν ὥραν ὅπου ἤρχισεν ὁ πόλεμος ἕως τὸ πουρνὸ καὶ ἂν ἴσως οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπεφταν εἰς τὰ λάφυρα καὶ δὲν ἐνύκτωνε δὲν ἤθελε μείνει βέβαια κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς καὶ θὰ ἐπιάνετο ζωντανὸς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μπαϊράμ πασᾶς».

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν τοῦ Ὀδυσσεῶς «μὲ μέτρον ἐσκοτώθηκαν 766 Τοῦρκοι καὶ αἰχμάλωτοι ἐπιάσθησαν ζωντανοὶ 221». Ἐπῆραν ὁμοίως οἱ Ἕλληνες ἰξερχανέδες φορτώματα 9 καὶ ἄλλα 30 ἔκαψαν οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι ἄλογα 470, ἐσκοτώθηκαν καὶ ὑπὲρ τὰ 700, ἀμάξια εἶχαν 1000 μὲ

παξιμάδι, κριθάρι και άλλα είδη· ἔκαψαν ἀπὸ αὐτὰ οἱ Τούρκοι 600, τὰ δὲ 400, λέγει ὁ Ὀδυσσεύς, τὰ ἐπήραμεν ἑμεῖς. Καὶ προσθέτει: «Ἐπήραμεν καὶ ὅλων τῶν ἀμαξίων τὰ βώδια καὶ βουβάλια, τοὺς ἐπήραμε καὶ 8 κανόνια τὸ τουγιουσούκ μπαϊράκι τοὺς¹ τὸ ἐπήραμε καὶ ὅλα τὰ ἐπιλοιπα· ὁμοίως ἐπήραμε καὶ ὅλα τὰ τουμπελέκια». Διὰ τὸν τραυματισμὸν τοῦ Γεράντωνου λέγει ὁ Ὀδυσσεύς, ὅτι «ἂν δὲν ἐλαβόνετο ἤθελε γένει μεγαλύτερος θρηῆνος, ἐπειδὴ καὶ ἔπεσαν οἱ ἄνθρωποι οἱ ἔδικοί μας εἰς αὐτόν· ἄφησεν ὁμως τὸν ἀδελφὸ τοῦ νέον καὶ ἄξιον εἰς τὸ ποδάρι του».

Ἐξ ἄλλων πηγῶν γινώσκομεν ὅτι μεταξὺ τῶν πεσόντων Τούρκων ἦσαν ὁ Μερμής πασᾶς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχιστρατήγου Μπαϊράμ πασᾶ, καθὼς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ Μουχουρδάρ ἀγάς, Σιλιχτάρ ἀγάς, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι βέηδες, ἀγιάνναι καὶ χιλίαρχοι. Τοῦ Γκούρα τὸ δεξιὸν χερὶ εἶχε πρησθῆ ἀπὸ τὴν πολλὴν χρῆσιν τοῦ σπαθιοῦ. Ἰδίᾳ δὲ χερὶ ὁ Γκούρας ἐσκότωσε τὸν Μερμής πασᾶν. Τὸν δὲ Ἄλβανὸν μπουλούμπασην Φράσαρην, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε αἰχμαλώτόν των ἀπηλευθέρωσαν οἱ Ἕλληνας ἐπ' ἀνταλλαγῇ μὲ τὸν Γεωργιάκην Δυοβουνιώτην καὶ ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι δὲν θὰ ἐλάμβανε πλέον τὰ ὄπλα κατὰ τῆς Ἑλλάδος, αἰχμαλωτισθέντα καὶ αὐτίς, οἱ Ἄγοργιανῖται ἔγδαραν ζωντανὸν διὰ τὴν παρασπόνδησίν του.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν του ἀναφερόμενον, ὅτι κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν τὸ αἷμα ἔρρευσε ποταμηδὸν δὲν εἶνε καμμία ὑπερβολή. Καὶ ἐξ ἄλλων ἐγγράφων ἐκθέσεων γνωρίζομεν, ὅτι τὸ νερὸ τοῦ ἐκεῖ ρεύματος ἐβάφη κόκκινον ἀπὸ τὸ πολὺ αἷμα ποὺ ἔτρεξεν εἰς αὐτό. Ὅταν ὁ Γκούρας ἐζήτησε νὰ πιῇ νερό, ὁ ψυχογιὸς του Μπαλαούρας δραμὸν εἰς τὸ ρεῦμα ἐβεβαίωσε τοῦτον ἐπιστρέψας, ὅτι εὗρεν εἰς αὐτὸ αἷμα ἀντὶ ὕδατος. Ἐξ ἄλλων πληροφοριῶν μανθάνομεν, ὅτι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἔπεσον καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς πενήκοντα. Μεταξὺ τῶν πλη-

¹ Εἶνε τὸ ἄλλως λεγόμενον «γιουρούς μπαϊράκ», ὀρμῆς ἢ ἐφόδου σημαία.

γωμένων ἦτο καὶ ὁ γραμματεὺς τοῦ Γκούρα, ἀποθανὼν ἔπειτα ἀπὸ τὸ τραῦμά του.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ Μπαϊράμ πασᾶς μὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του ἐπανέκαμψεν εἰς Λαμίαν, ἀφ' οὗ ἐγκατέλιπεν εἰς Πλατανιὰν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἑλλήνων ὅλας σχεδὸν τὰς ἐφοδιοπομπὰς του καὶ ἔκοψε καὶ τὴν γέφυραν τοῦ Σπερχειοῦ, ἵνα μὴ κατοπιν αὐτοῦ διέλθωσιν οἱ Ἕλληνες ταύτην καὶ συνεχίσωσι τὴν δίωξίν του. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες, ἀπασχολούμενοι ἀπὸ τὴν λαφυραγωγίαν, ἐκίνησαν κατὰ τῶν Τούρκων μόλις τὴν ἐπαύριον. Ἔτσι δὲν τοὺς ἐπρόφθασαν καὶ εὐρόντες κατεστραμμένην καὶ τὴν γέφυραν ἐστρατοπέδυσαν εἰς τὴν Δαμάσταν.

Εἰς τόσῃν δὲ ἀποσύνθεσιν εἶχον περιέλθει οἱ Τοῦρκοι, ὥστε οἱ πλιατσικολογοῦντες Ἕλληνες ἐπὶ πολλὰς κατοπιν ἡμέρας εὗρισκον περιπλανωμένους ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Εἰς μάτην δὲ ἔδραμον πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἠττημένων ὁ Μελήκ πασᾶς Γκέκας μετὰ 1,500, καὶ ἐκ τῆς Ὑπάτης ὁ Τελεχᾶ βέης μετὰ 500, Ἀλβανῶν ὄλων. Ὁ Μπαϊράμ πασᾶς, ἀπολέσας τελείως τὸ ἠθικόν του, οὔτε ἐφάνη πλέον, οὔτε ἠκούσθη ἔκτοτε, οὐδὲ γνωστὸν εἶνε τί ἀπέγεινε. Τοιοῦτοτρόπως ἐματαιώθη ἢ κατὰ τῆς Πελοποννήσου αὕτη ἐκστρατεία, ἢ ὅποια ἠδύνατο νὰ καταφέρῃ καίριον πλήγμα κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Πάντες οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος οἱ καταγαγόντες τὴν περιφανῆ νίκην εἰς τὴν σημαντικὴν ταύτην μάχην ἐπολέμησαν μὲ ἀνδρείαν ἀπαράμιλλον καὶ μὲ ὄρμην ἀσυγκράτητον. Καὶ ὑπῆρξε μὲν ψυχὴ τῆς μάχης ὁ Γκούρας, ὅστις ἦτο τότε τὸ πρωτοπαλλήκαρον τοῦ Ὀδυσσεῶς, φονεύσας, ὡς εἶπομεν, ἰδίᾳ χειρὶ τὸν Μεμῆς πασᾶν, καὶ ὁ ὅποιος ἔκτοτε ἀπῆλαυσεν ὑπόληψιν ἐθνικὴν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξαρθῇ δεόντως καὶ ἡ διορατικότης τοῦ γηραιοῦ ἀρματωλοῦ Ἰωάννου Δυοβουνιώτου, εἰς τὴν ὑπόδειξιν καὶ ἐπιμονὴν τοῦ ὁποιοῦ φρεῖλεται ἢ κατάληψις τῶν Βασιλικῶν ἀντὶ τῆς Φοντάνας. Ἐὰν συνεκεντροῦντο τὰ ἑλληνικὰ σώματα εἰς τὰ στενὰ τῆς Φοντάνας, ὡς ἐζήτην οἱ λοιποὶ ὀπλαρχηγοί, οἱ Τοῦρκοι θὰ διήρχοντο σχεδὸν ἀκωλύτως

ἀπὸ τὰ Βασιλικὰ καὶ αἱ συνέπειαι θὰ ἦσαν ἀνυπολόγιστοι καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ὄχι μόνον διὰ τὴν Βοιωτίαν, τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὐβοίαν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ὅλην Ἑλλάδα. Εἰς τὰ ἑλληνικὰ δὲ πεπρωμένα ὠφείλετο ἴσως καὶ ἡ πρωτοφανὴς τύφλωσις, τὴν ὁποίαν ἐπέδειξαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν προκειμένην ἐκστρατείαν. Ἐνῶ ἐπερίμεναν οὗτοι ἐναγωνίως ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὴν ὑπὸ τὸν Μπαϊράμ πασαῖν ἐπικουρίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξηρτῶντο βεβαιώτεραι σχετικῶς ἐλπίδες διὰ τὴν κατάπνιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἡ στοιχειώδης δὲ φρόνησις ἐπέβαλε νὰ προκαταλάβωσι τὰ στενὰ τῶν Βασιλικῶν καὶ τῆς Φοντάνας διὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὰς διόδους τούτων, ἠδιαφόρησαν τελείως. Ἐτσι ὁ ἐπελθὼν ὄλεθρος ὑπῆρξε δημιούργημα τῆς ἰδίας των ἀπρονοησίας.

Ἐν Ἄνδρῳ, ἰουρίου φθίνοντος 1929.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ.

